

ADY ENDRE ÉS A NÉPISÉG (Jelenkor, 1977. 6.)

A XX. századi népi irodalommal, a „népiességgel“, pontosabban a népiséggel foglalkozó Pomogáts Béla ezen a címen foglalja össze azt, amit a magyar irodalomtudomány Ady költészetének tulajdonít a népi írók szemléletének alakításában, részben a mozgalom elindításában. „Ady költészete nem szimbolizmusával, nem erősen egyéni formanyelvével hatott, hanem eszméivel és moráljával, költői magatartása ösztönző erejével.“ Pomogáts fogalmazása szerint Adytól minden irányba vezetett út („a Nyugat követőinek világirodalmi tájékozódásához és művészi tudatosságához“ csak úgy, mint „az avantgarde egyetemes elhivatottságához és folytonos lázadásához“); ami a népi költőket illeti, aligha vitatható, hogy ők „Ady magyarságverseiből, a népi mondák, a prédikátorok és a kuruckor irodalma iránt érzett teremtő vonzalmából merítették biztatást, midőn a »régii magyarság«, az elsüllyedt és eltemetett hagyományok feltámasztására vállalkoztak. Az ő költészetének hatására fordult Erdélyi József a népköltészet, Sinka István a régi parasztballada, Gulyás Pál az archaikus népi mitológia költői tartalékaihoz.“

Pomogáts felvázolja az irodalomtörténeti folyamatot, a népiség szemléleti alapjainak kialakulását Ady életművében — a népnemzeti iskola avult stílárís népiességgel való szakítástól a „lázkodó pogány“ hitén, majd a nemzeti hagyomány birtokbavételén át a forradalmi meggyőződésig, addig, amikor „a kuruc versek népi hangja Ady költészetének állandó szólama lett“. Ady költői nyelvével jellemezve, ugyancsak jelzi a forrásokat: „A kulturális és irodalmi hagyomány szabta meg a szókészlet jellegzetes színeit, gazdagította Ady költői nyelvét a népi mondavilág, a hun—magyar rokonságról, a magyarság eredetéről és pogánykori történetéről kialakult nemzeti mitológia, valamint a latinos tradíció és a bibliás műveltség jellegzetes hőseivel, fogalmaival és szavaival. A hagyományos műveltségnek ezek a rétegei természetes módon nyertek szerepet költői világában és nyelvi rendszerében. Természetes módon épültek műveinek szövegébe a régi és táji jellegű szavak, a köznyelvben alig sze-

replő alaktani és mondattani sajátosságok is. Mindezek nagyrészt az Ermellék, a Szilágyság és Erdély köznyelvi hagyományából, valamint népnyelvből származtak. Szülőföldjének nyelvi formáit tudatos hűséggel őrizte és gondozta, emelte a modern költői nyelvbe. Szívesen kutatótt fel elveszettnek hitt régi magyar szavakat, kedvvel izlelgette az archaizmusok aszú izeit, büszkén fedezte fel a régies beszéd és költői kifejezés eredeti, tömör és ötletes alakzatait. Bizalmatlan volt a Budapesten kifejődött nagyvárosi nyelvhasználat iránt, amely idegenszerű, többnyire németes szerkezetekkel, hanglejtéssel és hangsúllyal torzította el a nyelv eredeti természetét.“

FÜLÖP ANTAL ANDOR — ÉS A FIATALOK (Arta, 1977. 1—2.)

A meglehetősen késéssel, de igényes kiállításban megjelenő bukaresti képzőművészeti folyóirat legutóbbi száma kellemes meglepetéssel szolgált a kolozsvári művészeknek és művészetpártolóknak: Mihai Drişcu *Itinerar Cluj-Napoca* (Útirány: Kolozsvár-Napoca) címmel gazdag összeállítást közöl a város képzőművészeti életéről, a megyei festészeti, szobrászati és grafikai tárlatokról, az orvosok országos téli tárlatáról, a Képzőművészek Szövetségének helyi fiókjánál tett látogatásról. Bőséges és jóminőségű reprodukció teszi hitelessé az egyes beszámolókat, igényes, nagyvonalú válogatás a kiállítások anyagából. Néhány műhely-látogatás nyomán betekintést nyerhet az olvasó fiatalabb és idősebb művészeinket foglalkoztató témákba, a most készülő sorozatokba; már jól kirajzolódott vagy most formálódó művészi arcélek villannak fel az *Arta* kolozsvári összeállításában. Közöttük, Zoe Vida Porumb, Andonis Papadopoulos és Ion Mitrea mellett, örömmel fedezzük fel két közeli munkatársunkat, a *Saint-John Perse világa* című rajzszorozatán dolgozó Bardócz Lajost s a Kolozsvár művészeti életének egyik legeredetibb, legegényibb színfoltját jelentő festőt, Fülöp Antal Andort. Legrepresentatívabb képeinek kifogástalan minőségű (sajnos, csak fekete-fehér) reprodukciói s a mellettük futó szöveg jelzik, hogy

hetvenedik életének küszöbén Fülöp Antal Andor az ország művészeti közvéleménye előtt végre olyan figyelemben részesül, amelyet régóta megérdemel.

Mihai Drîşcu lényegrelátó, rövid, de érzékeny összefoglalóját-elemzését teljes terjedelmében idézzük:

„Fülöp Antal Andor régen ismert művész — 45 év telt el első kiállítása óta —, de nagy szerénységgel fejezte ki a festészet iránti odaadását. 1908-ban született, 1925-től a kolozsvári Belle Arte növendéke, Catul Bogdan osztályában; tanácsadói még Aurel Ciupe, Anastase Demian, Romul Ladea; 1929-ben tanulmányútra megy Olaszországba, ahol Fra Angelico és Botticelli festésze vonzza leginkább; 1932-től — jelentkezésének évétől — több mint hatvanzor szerepel közös tárlatokon, 1960-ban egyéni kiállítást nyit, 1969-ben kerül sor gyűjteményes kiállítására. A Képzőművészek Szövetségének megalakulása óta tagja.

A rövid »életrajz« mögött a Ruskin magasztalta érzékenységét fedezhetjük fel: »bölcs, szerény, irigységtől és törtétestől mentes.«

Látszatra Fülöp Antal Andor képei bármimemű pátoztól mentesek. Már-már közönyös módon önmagával azonos festészet ez — innen a hasonlóság az ösztönös költészet pedánsan tiszta misztériumával —, melyet »az ideális természet utánzása«, *jótevő képek* megalkotása foglalkoztat; mégis erkölcsi pátozt, a harmónia, a méltóság, a csend — mint a mozgás megszűnése —, a finomság, a tisztaság adta értékek türelmes keresését s ennek »finitissimo« kiteljesítését sugallja. Ebben az egyéni ötvözetben, amely a *csodálatos pszichológiájához* tartozik, ebben az ötvözetben, amely az idő folyamán lényeges összetevőit nem módosította, bizonyos pedantériával egy szimbolista kiindulási pont nyomai fedezhetők fel (ez a szimbolizmus azonban a japán festészet sugallataival egybeolvastott preraffaelizmus és egy neoreneszánsz jelképiség formáit egyesíti).

A festő a hátterek, a kompozíciós rendezések hatásos tudományát gyakorolja.

Nem metafora azt állítani Fülöp Antal Andor festészetéről, hogy »kamara«-festészet, még városképeit is »ablakkeret« fogja közre. A festő tárgyköre a szobabelső, a meghitt világ, munkaeszközei és munkájának eredménye (több kompozíciója kép a képben), sok virág és néhány mozdulatlan, merevített, remekbe vésett női alak, »szépek, de szeplőtelenek, ártatlanok, de kihívóak«, mondaná a költő.

MÁRQUEZ JELENTI ANGOLÁBÓL (Le Nouvel Observateur, 1977. 657.)

1977 tavaszán, amikor a *Száz év magány* szerzője ott járt — Angolában nem lehetett gyufát kapni, továbbá tejet, szappant, aszpirint, borotvapengét és még sok egyebet. Egyes vidékeken több mint három hónapja kifogyott a só. Az angolai orvosok figyelmeztetése, hogy kerülendő a nyers gyümölcs és a zöldségfélék fogyasztása — akadémikus intellemnak bizonyult, ugyanis se gyümölcs, se főzelék nem volt kapható, mint ahogy parafa- vagy egyéb dugó híján csupán névlegesé vált az ásványvíz, amelynek fogyasztását — a még felforralva sem ajánlott víz helyett — az egészségügyi szervek javallották. Luanda — Angola fővárosa — tündöklően szép és modern, »leginkább az olasz Riviera fürdőhelyeire emlékeztet«, de belülről »nem egyéb pompás kagylóhéjnal. [...] A régi áruházak fölött még láthatóak a fogyasztói társadalom nagy cégeinek fényreklámjai, de a betört kirakatsoron üres polcokra látni. Megmaradtak a kávéházak is a tengerparti sétányra néző teraszukon a színes napernyőkkel, a hívogató bejáratú vendéglők, kabarék, meztelen nőket mutogató plakáttal, megvannak az európai bankok fiókjai a főutcákon, de mind, mind üres... Az utcákon feltűnően szegényes külsejű tömeg igyekszik ismeretlen irányba... Városi munkások, akik gyalogosan sietnek a nyomorúságos külvárosok felé, ahol a munkahelyük van. 1975 végétől a kormányzat érvénybe léptette a nagyon alacsony díjszabású utasszállítást a munkásság számára, de ez az intézkedés pusztán elméleti jellegű maradt: nincs se autóbusz, se tehergépkocsi, még taxi sincs, egyáltalán semmi, amit szállítóeszköznek lehetne nevezni.«

1975. november 11-én kezdődött, a nemzeti függetlenség kikiáltásának napján, amikor a portugál csapatok elhagyták az országot, és megalakult az Angolai Népi Köztársaság. Négyszázezer portugál távozott fegyverei védelme alatt. Az utolsó azoknak a nemzedékeknek a hosszú sorában, amelyek kizsákmányolták ezt a hatalmas, gazdag és távoli területet, amelyet már New York megalapítása előtt száz évvel elfoglaltak. Az angolai felszabadítási mozgalommal kötött megállapodás értelmében a gyarmatosítóknak csak a mindennapi szükségleteiket szolgáló tárgyakat lett volna szabad magukkal vinniük. Példátlanul pusztító exodusukban azonban valójában mindent elvittek.

„A portugál telepesek — állapítja meg Márquez — annyira biztosak voltak a hatalmukban s annak örökkévalóságában, hogy az utolsó percig folytatták a

harmincemeletes, légkondicionáló berendezéssel felszerelt szállodák építését, és autósztrádákat vágtak az elefántok taposta vadonban, miközben a gyarmati világ napja már leáldozóban volt Afrika többi részén. Lubango és Moçamedes között, hogy a hegyeket átszelve kijuthassanak a tengerhez, lélegzetelállító szerpentínutat építettek, valóságos remekművet. Meg voltak győződve róla, hogy a civilizációnak ezek a csodái varázseréjű adúk lesznek az MLPA (Mouvement pour la libération du peuple angolais) által megindított felszabadítási háború elhárítására, amelynek a diktatúra kormánya képtelenek bizonyult véget vetni. Később a hadiállapot arra kényszerítette őket, hogy külföldi tőkéhez folyamodjanak, és a nemzetközi társaságok a „főbejáraton” érkeztek az országba. De a portugálok fenntartották maguknak az ország létfontosságú szükségletei ellenőrzésének jogát. Annyira, hogy a távozás pillanatában, miután legyőzte őket a lassú, ellenállhatatlan folyamat, amelyet arra se érdemesítettek, hogy megérteni próbálják, elég volt csak éppen magukkal vinniük mindazt, amit tulajdonuknak tekintettek. A szabad Angola arra eszmélt, hogy mindenből kifosztották.”

Márquez részletesen ismerteti a hatalmas gazdasági vereszeség körülményeit. A portugálok „magukkal vitték saját technikusaikat, a szakmunkások zömét és azt a hatvanezer angolait, aki értett valamihez: gépkocsiszerelőket, gépészeket, vízvezetékszerelőket, tanítókat és egyszerű szolgazemélyzetet. Egy hajóra, amelyet az országban szerteágazó érdekeltségekkel rendelkező National Cash Register bocsátott rendelkezésükre, felraktak háromezer személygépkocsit. Elszállították még huszonnyolcezer teherautót [...], s amit nem tudtak »kimenteni«, azt felgyújtották; a közszállítást végző gépkocsik százait, mezőgazdasági gépeket és nagyértékű ipari felszerelést vetettek a tengerbe. S minthogy tudták, az angolai pénz semhol a világon nem fogadják el, elutazásuk előtt néhány óra alatt mindent felvásároltak, valósággal kiürítették a boltokat. Puszító dühük tetőfokán leszerelték, illetve használhatatlanná tették az általuk elhagyott lakóházak fürdőszoba-berendezéseit az utolsó mosdóig és vécéig. A visszavonuló hadsereg felrobbantotta a repülőtereket, felszedte a vasúti síneket, megsemmisítette a fegyverraktárakat, legéppuskázta a sarvasmarhacsordákat. Ami az állatállományból megmaradt, azt a dél-afrikai hadsereg szállította el: tizenötezer főnyi állomány került a rhodesiai hűtőkamrába. Elvittek a kávéültetvények termésé-

től az angolai népművészet legértékesebb alkotásáig mindent, ami a portugál gyarmati fosztogatás után megmaradt.”

Angola kifosztásának ezt az utolsó fejezetét évszázadok egyre módszeresebb etnikai és művelődési széttagolása előzte meg. Az a tizenegy etnikai csoport, amelyet 1575-ben az ország területén találtak, a céltudatos kolonialista mesterkedések politikája folytán négyszáz év múltán megosztottabb, mint valaha volt. A gyarmatosítók megtiltották a gyémántlelőhelyek vidékén élő lakosoknak, hogy vessenek, s mintegy huszonötezer mezőgazdasági munkás kényszerült a bányákba. A délieket, akik főként pásztorkodással foglalkoztak, és adót kellett fizetniük, hogy egy kutyát (!) tarthassanak, tömegesen telepítették északra, ahonnan viszont délre vezényelték át a lakosságot, hogy megfosszák történelmi gyökereitől, és meggátolják azoknak a kulturális és politikai erőknak a munkáját, amelyek a nemzeté válást szorgalmazták — összegezi Márquez az Angola mai helyzetét előidőző történelmi tényeket.

Ezzel az örökséggel — állapítja meg a négyszáz éves afrikai magány előzményeit és távlatait vizsgálva a *Száz év magány* szerzője — ez az új, szabad ország több nemzedékre váró feladatok előtt áll. De már most, a béke első évében látványosak a haladás jelei. Ipari létesítmények százait tették ismét termőképpé; nagy mennyiségű cukrot halmoztak fel; betakarítottak nyolcvanezer tonna kávé; megszerverték a külkereskedelmet és a feldolgozó ipart; negyvennyolc óra alatt végrehajtották a gyermekparalízis megelőzését célzó négy napra tervezett oltási kampányt; maga a gyermekhalandóság egyetlen év alatt — hála az ingyenes egészségügyi szolgáltatnak — tetemesen csökkent. Felgyorsult az angolai szakemberképzés üteme. Az elkövetkező hónapokban háromszázezer új teherautó érkezésére számítanak, de amikor Márquez ezeket a biztató adatokat begyűjtötte — Angolának éppen 32 gépkocsivezetője volt...

A kormányzat józan realizmussal jár el az államosítások dolgában is: csupán a portugáloktól elhagyott vállalatokat sajátították ki, valamint a bankokat, az újjáépítéshez szükséges hitelkeret biztosítása végett. A koalaj és a gyémánt kitermelésére a kormány megállapodást kötött külföldi konzorciumokkal. Megoldani a káderhiányt — ez az ország talpraállásának egyik döntő feltétele. Addig is: a képzett szakemberek, az értelmiség csekély számát ennek a minden tekintetben elit rétegnek kiváló felkészültsége, öntudata, feltétlen hűsége hivatott pótolni.

BESZÉDES UTAK (Almanach de l'Humanité, 1977.)

A modern autósstrádák hosszát a sietős utazó a türelmetlenség mérföldköveivel méri. Ki tartja egyáltalán számon, hogy a mai úthálózat — legalábbis alapjait tekintve — régmúlt idők öröksége. Úgy is mondhatnánk, az utakat a történelem kövezte ki. Nemcsak a mindenkori utasember örömeire és bánatára, mert ezeken az utakon nemcsak a győztes vagy vesztes, a kereskedő vagy a zarándok, a nagyúr vagy a paraszt, az utazás vagy csavargás „hivatásosai” száguldottak vagy gyalogoltak. A történelmi utak a hírcsere és árucsera eszközeként végső soron az emberi tudást és civilizációt utaztatták keresztül-kasul e kontinensen.

A francia Annales-iskola komplex gazdaság- és társadalomtörténeti vizsgálatait hasznosítva a tanulmány szerzője, Henri-Paul Eydoux — saját megfogalmazása szerint — az utak „humanizmusát” szeretné felvázolni. Vagyis azt vizsgálja, milyen kapcsolatok fűzik a történelmi embert az utakhoz (és a hidakhoz). Az úttörténésznek igen bonyolult fejlődési folyamatot kell feltárnia, melyben nemcsak a tényleges utak fejlődésére vagy stagnálására kell figyelnie, de a különböző korok társadalmi, gazdasági, demográfiai viszonyaira, az utépítés és utazás technika- és fogalomtörténetére is. Ehhez azonban le kell számolni bizonyos előtételekkel.

A történelmi köztudatban sokáig élt az a hit, hogy a modern úthálózat megteremtése teljes egészében a rómaiak nevéhez fűződik. A római utak alapzatának régészeti vizsgálata egyértelműen cáfolja ezt a közhitet. Caesar hadai Galliaiban már kiépített úthálózatot találtak. Más-különbön hogyan lehetne elképzelni, hogy a nehéz felszereléssel ellátott római hadak a történeti leírásokból ismert gyors útben tudták volna megszállni Galliát?

A rómaiaknak természetesen nagy szerepük volt a megszállott területeken talált úthálózat felújításában és kiterjesztésében. A Római Birodalom rendkívüli hatalommal ruházta fel a korabeli út- és hídkarbantartó erőket. Egy terjeszkedő birodalom számára létkérdés, hogy katonái (és futárai) a lehető legrövidebb idő alatt jussanak el a birodalom legtávolabbi pontjára is. A római birodalmat tulajdonképpen a kiépített úthálózat tartotta össze, mely egy túlméretezett test többé-kevésbé túlterhelt, de azért igen teherbíró ideg- és érrendszerként működött. A fejlett úthálózat ugyanakkor nemcsak az áruk és hadak, hanem az utánuk száguldó rendeletek és a birodalom központjából a provinciák felé

sugárzó eszmék gyors terjesztését is lehetővé tette.

Ilyen összefüggésbe helyezve értjük meg, hogy e gallo-római *straták* miért nyílegyenesen, a domborzati formákkal alig törődve, haladnak a cél felé. Két-ségkívül hadászati megfontolásokból kerültek el ezek az utak a szűk völgyeket vagy lapályokat, az utak többsége magaslatokon, fennsíkokon át vezet. A főútvonalak szélességéből (13 méter) az egykori forgalomra is következtetni lehet. A másfél kilométerenként felállított (s az útépítő császár nevével ellátott) „mér-földkövek”, a kiépített kocsmá- és fogadóhálózat (minden 30 mérföldes — 45 km-es — útszakaszt két-három *mutatio*-nes szegélyezett, útszakaszonként egy éjjeli szállást is nyújtó, *stationes*-nek nevezett erődítéssel) fejlett úthasználatra utalnak. A futárszolgálat (*cursus publicus*) rendszerességben és gyorsaságban a vasút technikailag korszerűbb postaszolgáltatásával vetekszik: ez az ókori intézmény napi 75 km-es sebességgel továbbította a birodalom központjába a kormányzáshoz szükséges információkat, a birodalom perifériájára pedig a kormányzó rendeleteket. Ma már azt is tudjuk, hogy a „leveleken” órányi pontossággal tűntették fel a „feladás” időpontját.

A római birodalom tehát egy minden szempontból fejlett kommunikációs rendszer anyagi alapját hagyta örökségül a középkorra. A középkor pedig — úgy tudjuk — eljátszotta ezt az ingyen örökséget. A helyzet azonban sokkal bonyolultabb: a középkorról alkotott előítéleteinket is felül kell vizsgálnunk. Tény, hogy ez az úthálózat a birodalom bukása után elvesztette adminisztratív és hadászati funkcióját. Egy ilyen úthálózatot csak erős központosított hatalommal lehet fenntartani: éppen a hatalmi centralizáció biztosítása érdekében. A feudális széttagoltság idején az apró, önmagukba zárt hatalmi centrumoknak nemcsak hogy erejük nem volt az utak karbantartására, de érdekük sem fűződött hozzá, sőt éppen az volt az érdekük, hogy az út, a híd minél rosszabb legyen. A rossz út különféle előnyöket jelentett a birtok urának, megkönnyítette számára a rablótámadásokat, azzal, hogy kényszerpihenőre szorította az idegen kalmárt, ezenkívül a kátyúba brcult szekér földet ért tartalma — jog szerint — a birtok urát illette. Az utak azonban a középkori dezorganizáció nyomása alatt sem néptelenedtek el. Utazni „muszáj” volt, a vallásos mentalitás is világlátásra ösztönözte az embereket. A középkor embere többnyire úton volt, ura elől szökött, vagy éhség elől menekült, egy másik úr birtokára vagy a legközelebbi vá-

sárba tartott, a keresztes hadjáratok gyűlevész hadaként Jeruzsálemba vagy zarándokként Rómába indult, hogy e „nagy utazással” lelkiüdvét megválthassa. Az utazás megváltozott jellegével együtt, melyben a helyváltoztatás sajátos szimbolikus jelentést vett fel, megváltozott az út fogalma is. Gyalogosan, illetve számár-, öszvér- vagy lóháton bárhova el lehetett jutni, megszűnt a „kitüntetett út” fogalma, csak „kitüntetett helyek” léteztek, melyek közt vándorolva az utas tetszése szerint kalandozott a szeszélyesen elágazó és egymásba futó mezei vagy erdei csapásokon. Megváltozott a „karbantartás” fogalma is. Az ősvények évről évre való kitaposása nem igényelt szakembereket. Az utak „mérnökei” a szerzetesrendek voltak, akik jó szervezők módjára a zarándokok nagy tömegeinek időszakos mozgásával biztosították a „kitaposás” folytonosságát. E szimbolikus turizmus első baedekerét a XII. századból ismerjük. A tudós zarándok megtudhatta belőle az utak állapotát, a fenyegető veszélyeket, a helyi szokásokat, a vörösbork fajtaít és a bögölycsípés elleni védekezés módját. A zarándokok többsége azonban nem tudott olvasni.

Az utak állapotából mégis tévedés volna azt a következtetést levonni, hogy a középkorban a hidak is fölöslegessé váltak volna. A hidak „tekintélye” különösen a második évezred elejétől ugrászerűen megnőtt, a hidépítés — az útépítéssel ellentétben — kegyes cselekedetnek számított. A XII. századi 900 méter hosszú avignoni köhid építőjét szentként tisztelték. A XIII. század gótikus köhídjai közül jó néhány még ma is használható állapotban van.

Nem véletlen, hogy a „kiskirályokkal” szembe forduló központosítási törekvések újra fellendítették az utak ázsioját. XI. Lajos vezeti be újra a postaszolgálatot, és jelentős erőket összpontosít a közbiztonság növelésére, a postaállomások újjáépítésére. Bár az utak karbantartását a XVI. századtól külön „királyi útkezelőség” irányítja, az államkincstár és célra előirányzott összegei mégis igen kevésnek bizonyultak. Az utak „feltámadása” végső soron mindaddig várat magára, amíg a kibontakozó tőkés árucserre meg nem fordítja a hagyományos viszonyt ember és tárgy között. Addig — az utak úttalansága miatt — az ember számára egyszerűbb volt odamenni a tárgyhoz, mintsem elérni, hogy a tárgy jöjjön el hozzá (ezért volt háború, éhínség, pestis). Most eljött a tárgyak utaztatásának (az árucserének) a kora, s ezzel a központosított útépítés kora — a francia forradalom előestéjén 20 000 kilométernyi friss úttal rakják le a tőkés fejlődés, és

gyakorlatilag — a forradalom alapjait. Kitűnő, jól működő, központosított úthálózat nélkül (ahol minden út most már Párizs felé vezet) nincs forradalom, nincs Napóleon, nincs modern nemzeti állam.

AZ IDEGEN SZAVAKRÓL (Magyar Nyelvőr, 1977. 2.)

A Nyelv- és Irodalomtudományok Osztályának vezetősége a Magyar Tudományos Akadémia megbízásából felkérte a Nyelvtudományi Bizottság, valamint az Anyanyelvi Bizottság elnökét, Benkő Lőrándot és Lőrincze Lajost, hogy a szűkésesnél és kívánatosnál nagyobb mértékben jelentkező idegen szavak kérdését vitassák meg a bizottságokban. A vitaanyag alapszövegét Fábrián Pál készítette el. Ezt az Anyanyelvi Bizottság a Szaknyelvi Munkabizottság bevonásával megvitatta, s a kiegészítésekkel együtt került az anyag a Nyelvtudományi Bizottság elé. Az ezt követő széles körű eszmecsere eredményeivel, tanulságaival bővült előterjesztés anyagát a Nyelv- és Irodalomtudományok Osztálya Benkő Lóránd és Lőrincze Lajos referátuma után vitatta meg. A hozzászólásokat is értékesítve a két bizottság vezetője a végleges szöveget a Magyar Tudományos Akadémia elnökségének továbbította.

Az ügyrend ilyen részletes leírása azért szükséges, hogy ezzel is érzékeltetni lehessen, milyen méretű és nagy horderejű kérdéssről van szó.

Az előterjesztés tartalma röviden a következő.

Az utóbbi 8-10 évben a nyelvhasználat minden rétegében mértéktelenül elszaporodtak az idegen szavak. Mindez gátolja a világos gondolatközlést, a megértést, tehát társadalmilag káros és veszélyes. Meg kell találni e folyamat nyelvi problémáinak egészséges, harmonikus megoldását; ez csak a társadalom nyelvalkotó erejének, nyelvteremtő képességének kibontakoztatásával történhet. Az idegen szavak használata a célnyelvekben a legindokoltabb, ilyenfajta halmozások azonban túlzásnak minősíthető: „A nyelvi kód minőségileg *diszkrét* egységei a beszéd *hangkontinuumának* folyamatából emelkednek ki”; „Ez a *disztinkció* csak *regionális sztenderdek* formájában tükröződik”; „A világpiaci *impulzusok* az *export-* és az *import-* struktúrákat egyaránt egyszóval *stabilizálják*”; „A *statikus komparatív* költségmentesítés felé *orientálják*”; „A *ráták* *statikus* nagyságának és *dinamikájuk* fokának *ütközése* a *pozíciók polarizálódásával* jár együtt” stb. A szaktudományi idegenszódivat aztán továbbgyűrűzik: a köznyelv-

ben is érezteti hatását, sőt, a tömegköz-
lésben is (sajtó, rádió, televízió).

Az idegen szavak terjedésének egyik főoka a tudományok óriásléptű haladása. Új fogalmak új szavakat követelnek, a legtöbb szaktudományi idegen szónak még nincs elfogadott magyar megfelelője. Kitartóan kell igyekezni a szaknyelvek minél magyarázó tételére. Meg kell akadályozni a szaktudományi arisztokratizmus eluralkodását (beavatottak — kívülállók), ami akadályozza a tudományok birtokba vételét. Ha a szakember nem szakközönséghez szól, már nem lehetnek érvényesek a szaktudományág idegenszó-használatának szokásai. Közérthető beszédre a szakember csak akkor lesz képes, ha tudományágának fontos fogalmait magyar szóval is ki tudja fejteni. A tudományok egymás közti kapcsolata sem lehet mellékes szempont: a közeledésüket akadályozó idegen szavak gátolják egymás eredményeinek hasznosítását. A terjedés másik oka a kényelmesség, nemtörődömség, közöny. Kétségtelen, könnyebb átvenni az idegen szót, mint lefordítani, magyar megfelelőt keresni. Kevés a törekvés az új fogalmak idegen nevének magyarázására. Aki egy idegen szót lefordíthatatlannak tart, az rendszerint nem is érti tartalmát, pontos közvetítésében maga is bizonytalan. De nemcsak az új fogalmakat jelölő idegen szavakról van szó. A régebben megmagyáritottak közül is már sok visszaidézett: a szervezet, elkülönülés, szerkezet, ma többnyire *organizáció*, *differenciálódás*, *struktúra*. Károkot okoznak az idegen szavak a rokon értelmű szavak rendszerének is. A *funkció* például lehet működés; feladat; tisztviselő; megbízás; szerep, rendeltetés stb.

A magyar megfelelők mellőzésének oka lehet a szakmai göggel párosuló nagyképűség, előkelőségek, külföldmájmolás, műveltség-(félműveltség)fitogtatás, de a megfelelő színvonalú anyanyelvi és irodalmi műveltség hiánya is közrejátszhat benne. Az iskolai nyelvi nevelés, a nyelv művelés és a nyelvi ismeretterjesztés nagy felelősségét nem lehet eléggé hangsúlyozni.

A közönség nem kis része bizonytalan az idegen szavak magyáritásának jogosságát illetően. Az idegen szavak magyáritásában nacionalizmust látó felfogás a kozmopolitizmus, a nemzeti nihilizmus útját egyengeti.

Mi a teendő?

Ahhoz, hogy az idegen szavak mai túlzó divatja megszűnjék, a közgondolkodás megváltoztatása szükséges. El kell oszlatni az idegen szavak magyáritásával kapcsolatos ideológiai tévedé-

seket: ez nemhogy nem ellenkezik a marxizmus felfogásával, hanem épp ez egyezik meg vele, mert minden nép anyanyelve segítségével tudja birtokába venni az ismereteket. Állhatatos küzdelmet kell folytatni az idegen szavak túlzott használatára indító emberi gyengeségek (szakmai gög, műveltségfitogtatás, divatmájmolás stb.) ellen. A szóhasználat demokratizmus a szocialista demokrácia tökéletesedését segíti elő. Tudományosan átgondolt egységes, tervszerű fellépés szükséges a művelődéspolitikai minden területén (tömegközlelési fórumok, oktatásügy, tudományos ismeretterjesztés). Alapvetési szinten ki kell dolgozni az idegen szavak átvételével és használatával kapcsolatos elméleti és gyakorlati kérdéseket. Mérlegelni kell azt is, hogy szókölcsönzés tekintetében a nyelvek nem egyformák, a befogadás mértéke koronként is változik, azonkívül erősen függ az átadó és átvévo nyelv rendszerének viszonyától. Az indoeurópai nyelvek például nagyobb nehézség nélkül fogadják be egymás szavait, mert ezek nemegyszer közös, ősi alapokra vezethetők vissza, hangtani, alakítási arculatuk is rokon; a finnugor alapú magyar szókincsbe viszont nehezen illeszkednek be az idegen elemek, mert társtalanok, nincs mire támaszkodniuk a magyar nyelvi közegben. Elvi megfontolások és mélyreható részletkutatások alapján kell kidolgozni a saját nyelvi szóalkotás hangtani, alakítási, jelentéstani, stilisztikai követelményeit. Rá kell irányítani a figyelmet a szóképzésre, e rendkívül tömör kifejezési módra. Találó magyar szó alkotása mindig egyéni lelemény eredménye, egy tudomány szaknyelvének megmagyáritására azonban csak közösségek vállalkozhatnak. Ezt a munkát egy létesítendő Szaknyelvi Intézetnek kellene irányítania, összehangolnia. Szükség volna egy magyáritó szótárra; tovább lehetne folytatni a szópályázatok jól bevált módszerét is.

Befejezésül: a Nyelvtudományi Bizottság és az Anyanyelvi Bizottság bízik abban, hogy „az idegen szavak használatának napirendre tűzése egy hasznos, szükséges és kilátásaiban sikerrel kecsegtető vállalkozás kezdeté”, elősegíti a társadalmi élet további demokratizálódását, a műveltség általános terjedését; a nyelvművelődés egész területére nézve is hasznos tanulságokkal jár majd, s a társadalom „saját érdekeit felismerve demokratikus légkörű vitákban ki fogja alakítani az idegen szavak használatának korunk és társadalmunk követelményeihez alkalmazkodó módját, egészséges mértékét“.

Déry Tibor 1894—1977

Nagy életműhöz — nemcsak nagy tehetség, nagy élet is szükségeltetik. Nagy életet pedig nemcsak ott fedezünk fel ámulva, ahol rendkívüli egyéniséggel találkozunk. A nagy élet — hosszú élet is: IDŐ. Az alkotó ember, ha méglyo gazdag teremtő gondolatban és akaratban, mint amilyen Krózusa az ihletnek, Herkulése a kitartó szívósságnak Déry Tibor volt, de nem kap élményeinek intenzitását megformálni elég időt — esztendőt, évtizedet, korszakot, pályaszakaszt —, legfennebb zseniális torzót hagyhat az utókorra. Déry Tibornak megadatott az írófejedelmek előjoga és elégtétele, a diadalmasan, pompázatosan kiteljesedett életmű, a teremtett világot s teremtő önmagát bölcs, fölényes meditációban összegezve visszapillantás. Forradalmak részese, börtönök lakója volt, idegenben bolyongó hontalan, s honában nem értett idegen, de mindezek túlélője is. Győztes. Kibírta, ami íróembert a legkeservesebben sújthat, hogy élete főműve évtizedhosszat kéziratban várja találkozását azokkal, akiknek szánta: Déry Tibort Osvát Ernő fedezte fel, Kassák marasztalta az avantgarde búvőkörében, Gaál Gábor becsülte s publikált kiadóra nem lelő írásaiból, és hatvanéves volt, amikor Lukács György, gyöngéd szigorrally, így minősítette A kiközösítő, a Szerelem, a G. A. úr X.-ben, az Ítélet nincs, a Képes riport, a Napok hordaléka majdani szerzőjét: „fejlődésképes“.

„Szabadság!... elkoptatott, buta közhely, ostoba ócskaság, minden szenvedélyemmel, minden erőmmel ragaszkodom hozzád, nélkülöd nem tudnék élni, utolsó eszményem vagy! [...] Te tettél engem olykor keményné, aki széteső és puha vagyok, te tanítottál meg a szánalomra, te fordítottad arcomat a szegények és az elesettek felé, és ha van valami nemesség munkámban, a sok szenny és kétértelműség között valami ragyogás az életemben, neked köszönhetem. Szabadság, a te jegyedat akarom viselni, amíg élek.“

Ezzel a börtönnaplóból kiragadott szabadsághimnusszal búcsúznak Déry Tibortól. Minden babérnál, bíbornál jobban ez a kitüntető jegy illet Hozzá. Ezt viselte a legbüszkébben.

Kós Károly 1883—1977

Élete s sokágú munkássága korszakokat ívelt át. Neve történelmi meghatározottságú fogalmakkal (transzilvánizmus) és intézményekkel (Erdélyi Szépműves Céh, Erdélyi Helikon) kapcsolódott össze, elválaszthatatlanul, hogy aztán az utóbbi egy-két évtizedben — egy hosszú, mélyen a férfikorba nyúló ifjúság harcos tapasztalataival s egy csodálatosan friss öregség kimeríthetetlen emlékeivel — maga is intézménnyé váljék.

Élete közel kilencvennégy esztendeje alatt többször is megélhette saját reneszánszát. Volt idő, amikor a pályanyitó építész munkásságára figyeltünk elsősorban (a monografikus feldolgozásra is ez a részterület érett meg először), volt úgy, hogy a történelmet tanúságul hívó próza- és drámairót emlegettük a leggyakrabban (a Budai Nagy Antal-dráma és a Varju nemzetiség szerzőjét), s legutóbb — még a korra vonatkozó teljes dokumentumanyag, levelezés összegyűjtése és publikálása előtt — rá kellett ébrednünk az igazáért elfogultan hadakozó közéleti ember és irodalomszervező nagyságára, emberi példájának időszerűségére. A népének elkötelezett értelmiségi erdélyi szobrát róla lehetne megmintázni, ha kilencvenen túl is huncutul-nyugtalan arca (melyet, akik ismertük őt, örökre magunkkal hordunk) és tréfásan-komoly figyelmeztető ujja valahogy ellent nem mondana bármilyen szobor-merevségnek. Mondták ugyan vitafelei Kós Károlyt mezevnek, kérlelhetetlennek, számvunkra azonban most már mindig a hajlíthatatlanságot jelenti, a józan következetességet, amellyel a nyelvi, a szellemi és tárgyi örökség megőrzését és továbbfejlesztését csak a román-magyar-német együttélés realizmusában tudta elképzelni.

Kós Károly, aki fél századdal ezelőtt a hasonló célt más úton kereső Gaál Gáborral és a Korunkkal annyit hadakozott, hivatástudattal és szeretettel fogadta hívásunkat — akár a kilencvenedik születésnapjára megjelentetett Kalotaszeg — Kós Károly-számunkhoz kértük segítségét, akár a Korunk Galériába invitáltuk, grafikus-építész munkásságának felidézésére. Ez volt — 1975 decemberében — az utolsó nyilvános szereplése, találkozása hálás közönségével. És ebben éppúgy jelképet kell látnunk, mint abban, hogy a romániai magyar irodalom 1977-es kiadású középiskolai tankönyvének címlapjáról két néz reánk: a Kós Károly és a Gaál Gáboré.